

REKONSTRUKCIJA FASADE KNEŽEVEGA DVORA V DUBROVNIKU
V ČASU PRENOVE ONOFRIA DI GIORDANO DELLA CAVA

Renata NOVAK KLEMENČIČ

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: renatanovakklemencic@gmail.com

IZVLEČEK

Po požaru leta 1435 so bili nekateri deli Kneževega dvora v Dubrovniku zgrajeni na novo. Gradnja zahodne fasade, ki gleda na glavni trg, se je začela konec tridesetih let 15. stoletja, v prvi polovici štiridesetih let pa je bilo zgrajeno prvo nadstropje. Dokumenti, ki jih hrani Državni arhiv v Dubrovniku, pričajo o tem, da je imela fasada med vogalnima stolpoma arkadno preddverje, nadstropje nad njim pa sta krasili dve monofori in kvadrifora med njima, kar je povsem primerljivo z beneškimi palačami tistega časa. Kiparski okras, skupaj z veliko figuro Hektorja, ki je krasila kvadriforo, je izdelal Pietro di Martino da Milano.

Ključne besede: Dubrovnik, arhitektura, kiparstvo, 15. stoletje, Onofrio di Giordano della Cava, Pietro di Martino da Milano, Knežev dvor

RICOSTRUZIONE DELLA FACCIATA OCCIDENTALE DEL PALAZZO DEI RETTORI AI
TEMPI DI ONOFRIO DI GIORDANO DELLA CAVA

SINTESI

Dopo l'incendio del 1435 alcune parti del Palazzo dei Rettori a Ragusa (Dubrovnik) dovevano essere edificate di nuovo. La facciata occidentale fu costruita dalla fine degli anni Trenta del Quattrocento alla metà degli anni Quaranta. Siccome la facciata almeno in parte fu distrutta nell'esplosione di polvere da sparo nel 1463, è stato possibile ricostruirla soltanto con aiuto dei documenti dall'Archivio Nazionale raguseo. Al pianoterra fra due torri laterali si stendeva il portico con sei archi, primo piano fu ornato da una grande quadrifora tra due monofore («fenestre saracine»). Così la forma della facciata assomigliava a palazzi veneziani di quel periodo. La decorazione scultorea, insieme ad una grande figura di Ettore, che faceva parte della grande quadrifora, fu eseguita da Pietro di Martino da Milano.

Parole chiavi: Ragusa, architettura, scultura, Pietro di Martino da Milano, Onofrio di Giordano della Cava, Palazzo dei Rettori

Palača dubrovniškega rektorja in osrednje poslopje oblasti nekdanje male jadranske države, t.i. Knežev dvor, je gotovo najpomembnejši profani objekt v Dubrovniku (sl. 1). Njegov vzhodni del predstavlja del dubrovniškega monumentalnega obzidja, južna fasada gleda na trg pri mestnih vratih in pred vhodom v današnje baročno stolnico, zahodna fasada se obrača na glavni mestni trg Pred Dvorom, s severno stranico pa se je naslanjal na t.i. Viječnico, ki jo je v poznem 19. stoletju nadomestila občinska stavba. Ker je bil Knežev dvor v svoji stavbni zgodovini večkrat močno poškodovan in prezidan, so številna vprašanja gradbenega razvoja ostala precej nejasna, med njimi tudi njegova prenova po požaru leta 1435.

O tej gradbeni fazi so bili objavljeni številni dokumenti iz Državnega arhiva v Dubrovniku (e. g. Folnesics, 1914; Novak Klemenčič, 2006; Grujić, 2008), ki pričajo o kronologiji gradnje in o sodelujočih mojstrih, med katerimi so gotovo najpomembnejši inženir Onofrio di Giordano della Cava ter kiparja Ratko Ivančić s Korčule in Pietro di Martino iz Milana. Zaradi eksplozije smodnika, ki je Knežev dvor že v šestdesetih letih 15.

stoletja ponovno močno poškodovala, in prezidave, ki je temu sledila, pa je ostala podoba osrednje upravne palače Dubrovniške republike v štiridesetih in petdesetih letih 15. stoletja nejasna. Tako forma kot ikonografija Kneževega dvora v tem času pa sta ključni za razumevanje političnih idej mestne elite, ki se je ravno tedaj lotila temeljite preureditve glavnega mestnega trga. Po dokončanju cerkve sv. Vlaha in postavitvi Orlandovega stebra konec drugega desetletja 15. stoletja (Mitić, 1962–1963, 233–254; Novak Klemenčič, 2011), so si od konca tridesetih let dalje sledile prenova zahodne fasade Kneževega dvora, med 1440 in 1442 postavitve vodnjaka, t.i. Male česme, in med 1442 in 1445 izgradnja nove zakristije s tordiranimi stebrički in bogatim figuralnim okrasom na severni strani stare romanske stolnice (Fisković, 1988, 124: n. 50). Mala česma je razmeroma dobro ohranjena, fasado Kneževega dvora in zakristijo pa lahko vsaj približno rekonstruiramo s pomočjo ohranjenih arhivskih dokumentov.

Pri rekonstrukciji zahodne fasade Kneževega dvora, ki gleda na glavni trg, se lahko naslonimo na Opis Dubrovnika Filippa Diversija, ki je bil zaključen januarja

Slika 1: Dubrovnik, Knežev dvor
Figure 1: Dubrovnik, Rector's Palace

Slika 2: Split, Papalićeva palača, detajl kvadrifore
Figure 2: Split, Papalić Palace

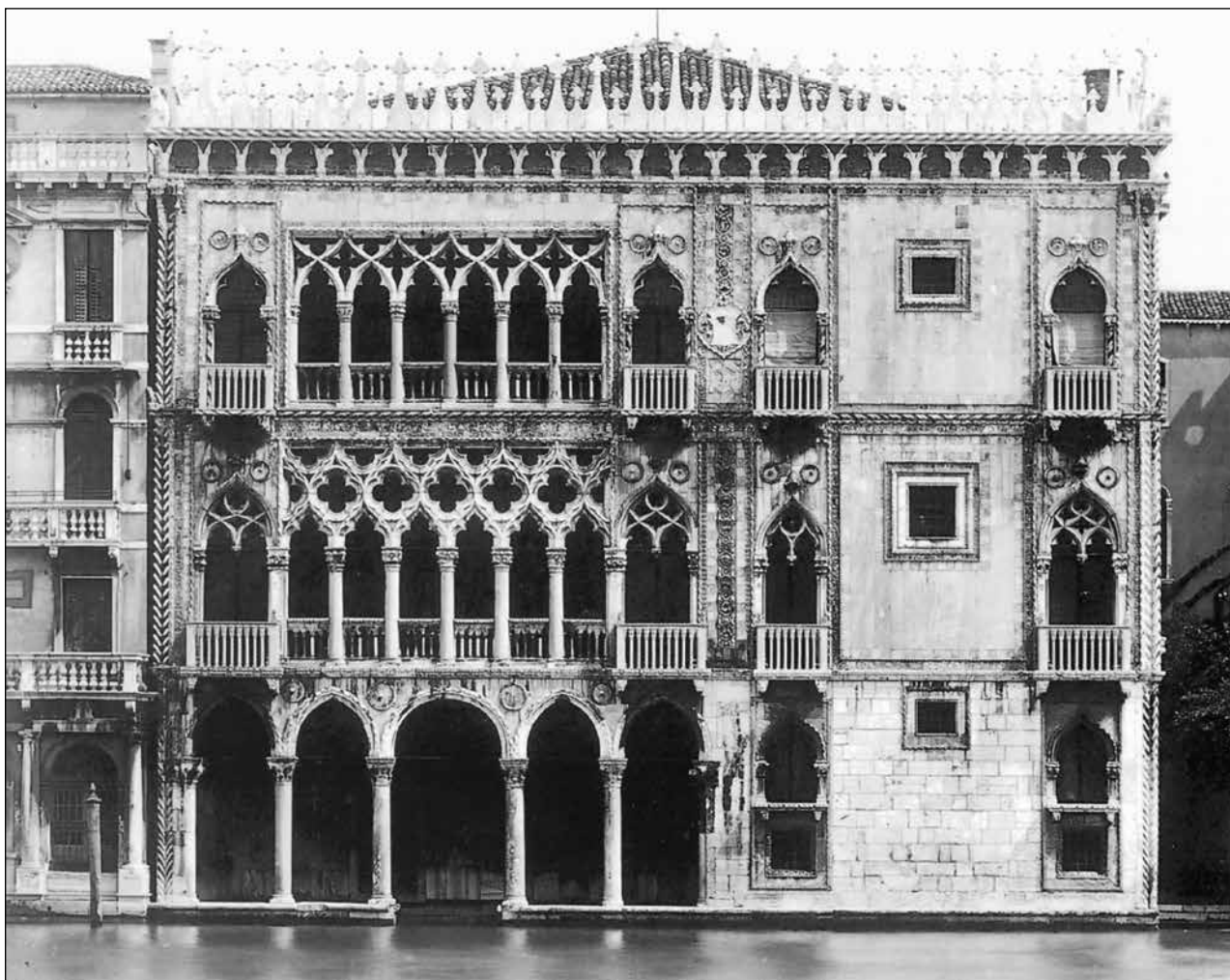
1440, kot je zapisano v eksplicitu (Brunelli, 1879–1882, III, 36; Caglioti, 1996, 212: n. 18). V njegovem času je bilo v veliki meri zaključeno pritličje s preddverjem, ki je obsegalo pet stebrov in dva polstebra s kapiteli, od katerih je bil na enem upodobljen Eskulap, na enem pa Salomonova sodba (Brunelli, 1879–1882, I, 41–42). Iz opisa lahko sklepamo, da je bilo preddverje umeščeno podobno kot danes, torej med dva vogalna stolpa. Kapitel z Eskulapom se najverjetneje nahaja na svojem prvotnem mestu, torej na steni jugozahodnega vogalnega stolpa, kapitel s Salomonovo sodbo, ki naj bi se glede na Diversijev opis nahajal pred vhodom v Knežev dvor, pa je danes shranjen v mestnem muzeju.

Za razumevanje podobe zgornjih nadstropij so ključne pogodbe za izdelavo oken, ohranjene v serijah *Diversa notariae* in *Diversa cancellariae* v dubrovniškem Državnem arhivu. Najbolj zanimiva je pogodba, ki so jo oficiali za izgradnjo Kneževega dvora podpisali s kiparjem Pietrom di Martino da Milano 19. februarja 1441:¹ Pietro se je obvezal – v tem vrstnem redu – da bo dokon-

čal kvadriforo, ki jo je začel Ratko Ivančić, da bo naredil triforo na »tore de campana« in veliko figuro Hektorja z vsemi potrebnimi ornamenti in ornamentom nad glavo (»figura una grande la qual se chiama Hector cum tutti li ornamenti intorno che bisognano et ben lavorato et nettamente como se convene cum ornamento sopra la testa secondo merita la ditta figura«). Četudi sta izbor figure in njen opis izjemno zanimiva in v literaturi še nista bila ustrezno obravnavana, se bomo v pričujočem prispevku omejili na umestitev okenskih odprtin in rekonstrukcijo fasade.

Iz prvega dela dokumenta, ki govori o kvadrifori, lahko razberemo, da je za to okno obstajala skica, da je nekatere kose že izdelal Ratko Ivančić in da en kapitel izdeluje doslej neidentificiran mojster Guliermo. Iz opisa okna izvemo, da je imel obrobo, okrašeno z listjem, ki jo je prekinila velika figura, ki je ločevala tudi krogovičja. Krogovičja so bila najverjetneje zaključena s križnimi rožami, ki se omenjajo v dokumentu. Na osnovi teh podatkov bi kvadriforo morda lahko primerjali s

¹ Pogodba s Pietrom di Martino da Milano za izdelavo kvadrifore, trifore in velike figure Hektorja, je bil v literaturi že velikokrat omenjena oz. delno objavljena (Folnesics, 1914, 190: dok. 34; Fisković, 1947, 27). Celoten prepis je objavljen v Novak Klemenčič, 2006, 237–238 in v Grujić, 2008, 37–38: dok. 7.

Slika 3: Benetke, Ca' d'Oro, 1421–1437
Figure 3: Venice, Ca' d'Oro, 1421–1437

kvadriforo Papalićeve palače v Splitu (sl. 2), le da je bila dubrovniška bolj razkošna, krasila pa jo je večja figura, ki je segala še nad krogovičja in prekinjala obrobo okna. Ali je to bila figura Hektorja, ki se omenja v zadnji točki pogodbe, ne moremo z gotovostjo trditi, vendar nekaj argumentov govori temu v prid. Figura pri opisu okna namreč ni natančneje definirana, pri figuri Hektorja pa se ne omenjajo niti mere niti risba, ki bi ju pri izdelavi figuralike pričakovali. Iz tega bi lahko sklepali, da je risba za okno služila tudi kot predloga za izdelavo figure Hektorja.²

S kvadriforo je mogoče povezati še nekaj drugih dokumentov, s katerimi lahko določimo njene mere in njen položaj na Kneževem dvoru. Prvi dokument je pogodba med oficiali za izgradnjo palače in Dobrilom Radovino-

vičem, sklenjena 21. januarja 1441, torej skoraj mesec dni pred pogodbo s Pietrom (DAD, Div. canc. 55, 52v–53v; Novak Klemenčič, 2006, 235–237; Grujić, 2008, 36–37).³ Pogodba vsebuje dva ločena dela. V prvem delu se je Dobrilo obvezal, da bo pripravil kamne za gradnjo palače od podnožja stolpa z zvonom («dal pe de la tore de la campana») do vrha palače, v drugem pa, da bo pripravil material za triforo in kvadriforo, pri čemer je moral za kvadriforo izdelati le en kapitel. Naročeni kosi, način obdelave in cena govorijo v prid tezi, da je šlo za kose, ki jih je Pietro kasneje uporabil pri izdelavi kvadrifore in trifore. Dobrilo je moral kose za obe okni dokončati v kamnolomu na otoku Kamenjaku pred Korčulo, oficiali pa so se obvezali, da bodo sami prepeljali izdelane elemente v Dubrovnik. Za celotno

² Za uporabo risb in modelov pri kamnoseških delih v Dubrovniku glej Novak Klemenčič, 2008, 55.

³ Za potek gradnje in način izdelovanja kamnoseških elementov cf. Novak Klemenčič, 2008. Iste dne, ko je Dobrilo sklenil pogodbo z oficiali, je pogodbo podpisal še z Radojem Pribitkovičem, da bo zanj delal v Dubrovniku in na Korčuli (DAD, Div. canc. 55, 54r).

delo skupaj z materialom iz drugega dela pogodbe je dobil 80 perperjev, kar je bilo kar štirikrat manj od Pietrovega zaslužka. Pietro je namreč za izdelavo kvadrifore, trifore in Hektorja, za katere so ves potrebni material dostavili oficiali, dobil kar 110 zlatih beneških dukatov. Pogodba z Dobrilom priča tudi o tem, da so bili nekateri kapiteli že izdelani, saj je moral pripraviti kamen le za en kapitel, torej tisti edini, ki naj bi ga po pogodbi izklesal Pietro sam. Mere oken se v pogodbi s Pietrom ne omenjajo, saj to ni bilo potrebno, ker so bile najverjetneje določene že z velikostjo grobo obdelanih kamnitih kosov, ki so mu jih dostavili oficiali, in z risbo, omenjeno v prvi točki pogodbe. Zato je pogodba z Dobrilom izjemno dragocena, saj so velikosti posameznih delov oken natančno določene: stebri so bili visoki 12,5 dlani, kar je nekaj več od treh metrov, krogovičja pa 8 dlani, torej okrog 2 metra.

Pri opredelitvi lokacije kvadrifore in trifore si lahko pomagamo z navedbo v pogodbi, naj se posamezni elementi obeh oken, kot so pilastri, obroba, križne rože itd., zgledujejo po obstoječih monoforah na fasadi, t.i.

saracenskih oknih. Pogodbo za »fenestre serachine« za Knežev dvor je Pietro da Milano podpisal 20. marca 1440 (DAD, Div. not. 24, 39r–39v; Fisković, 1988, 119: n. 42).

Par saracenskih oken je bil v primerjavi z drugimi okni Kneževega dvora res izjemen. Okni sta od najnižje konzole do vrha križne rože merili kar 31 dlani, torej skoraj osem metrov. Krasila sta jih balkončka z balustradama, krogovičji sta bili zaključeni z veliko križno rožo, okrašeni pa sta bili z vegetabilnim in figuralnim okrasom. Kot kaže pa okni tudi nista bili iz običajnega apnenca s Kamenjaka, saj je v dokumentu zapisano, naj se pri izdelavi oken uporabi kamne, kot so zapisani na risbi (»le piere che vol alle dette fenestre se intenda no secondo stano scritte allo desegno«). Domnevamo lahko, da se je zapis nanašal na kamne različnih barv, kar je primerljivo s saracenskimi okni beneške palače Ca' d'Oro, ki je bila zgrajena med leti 1421 in 1437 (sl. 3; Goy, 1992; Rössler, 2010, 172–183). Okna na Ca' d'Oro so bila poslikana in pozlačena, o čemer pri obeh dubrovniških monoforah nimamo podatkov, vendar pa vemo, da so tudi v Dubrovniku v posebnih primerih zla-

Slika 4: Benetke, Palazzo Soranzo a San Polo, leva polovica 14., desna 15. stoletje
Figure 4: Venice, Palazzo Soranzo a San Polo, 14th and 15th centuries

tili okvirje oken in vrat, na primer na palači bosanskega vojvode Sandalja Hranića v dvajsetih letih 15. stoletja (Grujić, Zelić, 2010, 116: dok. 36, 117: dok. 40). Dragoceni monofori, kvadrifora in trifora so bile glede na zahtevane podobnosti najverjetneje nameščene v istem nadstropju ene od fasad Kneževega dvora, vendar današnja višina prvega nadstropja ne dopušča umestitve visokih saracenskih oken. Primerjava z beneškimi palačami, kot sta že omenjeni Ca' d'Oro in palazzo Dandolo (danes hotel Danieli, sl. 5; Rössler, 2010, 199–206), pokaže, da bi morala biti nadstropja enako visoka. Arkadno preddverje, ki zakriva pritličje in mezanin, je visoko osem metrov, zato lahko sklepamo, da je bilo tudi prvo nadstropje enako visoko in tako bi v njem lahko bili umeščeni veliki monofori z balkončki in kvadrifora z neizstopajočo balustrado med njima. Pri kvadrifori

poznamo le višine posameznih delov: stebri brez kapitelov so bili visoki nekaj več kot tri metre, krogovičja dva metra in križne rože en meter. Skupna višina teh elementov ter kapitelov, baz in velike figure Hektorja bi lahko dosegla tudi osem metrov, vendar pa to, če fasado primerjamo npr. z drugim nadstropjem Ca' d'Oro, niti ni nujno, saj je osrednja polifora lahko bila nižja od stranskih monofor. Podatek, da je bila trifora, ki se je v posameznih elementih morala ujemati s kvadriforo in saracenskima oknom, izdelana za stolp z zvonom, nam pove, da so bila okna nameščena na zahodni fasadi. V literaturi je bil do nedavna kot stolp z zvonom prepoznan jugovzhodni stolp pri vratih Ponte (Beritić, 1955, 28; Grujić, 2003–2004, 156), vendar pa dokument z dne 8. aprila 1442 (Folnesics, 1914, 190–191; Novak Klemenčič, 2006, 243; Grujić, 2008, 39: dok.

Slika 5: Benetke, Palazzo Dandolo, druga polovica 15. stoletja
Figure 5: Venice, Palazzo Dandolo, second half of the 15th century

10) o prenosu velikega zvona sveta, ki je oviral izgradnjo strehe na »torre dele campane«, na »cantone dello campanile« dokazuje, da je potrebno razlikovati med »torre delle campane«, ki je stal na severozahodnem vogalu Kneževega dvora in v katerem je bilo urejeno rektorjevo stanovanje, in kampanilom, ki bi lahko bil nad vrati Ponte (Novak Klemenčič, 2006, 69–70).

Novembra 1443 je Pietro da Milano sklenil še eno pogodbo, povezano z veliko kvadriforo. Izdelal naj bi ograjo s stebrički med tremi velikimi stebri kvadrifore (»inter columnas ipsius fenestre«; DAD, Div. not. 27, 71v; Fisković, 1988, 120: n. 144). Dokument priča o tem, da so bila okna takrat že dokončana in da je kvadrifora v svoji končni podobi spominjala na polifore Ca' d'Oro ali Palazzo Dandolo ali celo arkade Doževe palače.

Za razliko od Ca' d'Oro pa obravnavana okna niso zavzemala celotne širine fasade oziroma kvadrifora ni

zavzemala celotnega prostora med monoforama, saj je bila široka le okrog šest metrov (eno krogovičje je bilo široko 6 dlani). Zato je bil dubrovniški Knežev dvor po razporeditvi okenskih odprtih bolj podoben beneškim palačam Soranzo (sl. 4) ali Dandolo kot pa Ca' d'Oro.

Zahodno fasado Kneževega dvora si v štiridesetih in petdesetih letih 15. stoletja lahko torej predstavljamo kot monumentalno kuliso glavnega mestnega trga z vogalnima stolpoma, z arkadnim preddverjem med njima in prvim nadstropjem v značilnih oblikah beneške gotike s poliforo na sredini in dvema monoforama z izstopajočimi balkoni ob strani. Najpomembnejšo razliko med Dubrovnikom in Benetkami predstavlja umestitev velike figure Hektorja v prostor krogovičja velike kvadrifore. Vprašanje točnega položaja velikega trojanskega junaka in njegovega ikonografskega pomena za palačo, trg in mesto pa zaenkrat ostaja odprto.

RECONSTRUCTION OF THE FAÇADE OF THE RECTOR'S PALACE IN DUBROVNIK DURING THE WORKS OF ONOFRIO DI GIORDANO DELLA CAVA

Renata NOVAK KLEMENČIČ

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Art History, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: renatanovakklemencic@gmail.com

SUMMARY

Following a devastating fire of 1435, some parts of the Rector's Palace in Dubrovnik had to be built anew. The construction of the western wing was begun at the end of the 1430s. Neapolitan engineer Onofrio di Giordano della Cava was in charge of this important endeavour and the sculptor Pietro di Martino da Milano is documented as his important collaborator. At the time of Filippo Diversi's description of Dubrovnik (1440) the western façade has already been at least partly finished, since the entrance hall (loggia) with six arcades and figurative capitals is already mentioned.

The work on the decorations of the upper floor of the façade is mentioned in the first half of the 1440s, when two single arched windows ("fenestre serachine") and two mullioned windows, one three- and one four-light, were commissioned. Following the analysis of the descriptions of the architectural sculpture in archival documents (National Archives in Dubrovnik: series Diversa notariae and Diversa cancellariae) as well as of the comparative material in the Adriatic area, it is possible to reconstruct the organization of windows on the first floor of the west façade of the Rector's Palace: both monumental single arched windows and the four-light window between them were placed in the central part of the west façade while the three-light window was on its northern part, built into the north-west tower ("tore de Campana") of the palace. From the measurements of single architectural elements mentioned in the archival sources we can also conclude that the upper floor as constructed in 1440s was much higher than today, probably as high as the ground floor. Therefore, it must have been rebuilt later, most likely already after the explosion of gunpowder in 1460s. Besides that, in comparison to today, the distribution of openings and decoration was at that time much closer to the contemporary Venetian palaces. Since it overlooks the main city square, this important part of the Rector's Palace has always played an important role in shaping the architectural and iconographic image of the city.

Keywords: Dubrovnik, architecture, sculpture, 15th century, Onofrio di Giordano della Cava, Pietro di Martino da Milano, Rector's Palace

VIRI

DAD, Div. canc.: Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), *Diversa cancellariae*, serija 25

DAD, Div. not.: Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), *Diversa notariae*, serija 26

LITERATURA

Beritić, L. (1955): Utvrdenja grada Dubrovnika, Zagreb, Društvo prijatelja dubrovačke starine

Brunelli, V. (1879–1882): *Philippi de Diversis de Quartigianis Lucensis, artium doctoris eximij et oratoris - Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclutae civitatis Ragusij ad ipsius senatum descriptio*, Programma dell' I. R. Ginnasio Superiore in Zara, 23–25, I–III

Caglioti, F. (1996): Un giovane retore fiorentino a Ragusa e i suoi „tituli“ per immagini: Lorenzo Guidetti. V: Dempsey, C. (ur.): *Quattrocento Adriatico. Fifteenth-Century Art of the Adriatic Rim*, Bologna, Nuova Alfa Editoriale, 207–223.

Fisković, C. (1947): Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku, Zagreb, Matica Hrvatska

Fisković, C. (1988): Petar Martinov iz Milana i pojava renesanse u Dubrovniku. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 27, 89–144

Folnesics, H. (1914): Studien zur Entwicklungsgeschichte der Architektur und Plastik des XV. Jahrhunderts in Dalmatien. Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege, 8, 27–196

Goy, R. J. (1992): *The House of Gold. Building a Palace in Medieval Venice*, Cambridge. Cambridge University Press

Grujić, N. (2003–2004): Knežev dvor u Dubrovniku prije 1435. godine. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 40, 149–170

Grujić, N. (2008): Onofrio di Giordano della Cava i Knežev dvor u Dubrovniku. V: Marković, P., Gudelj, J. (ur.): *Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske*. Zbornik radova sa znanstvenih skupova „Dani Cvita Fiskovića“ održanih 2003. i 2004. godine, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 9–50

Grujić, N., Zelić, D. (2010): Palača vojvode Sandalja Hranića u Dubrovniku. *Annali Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, 48, 47–132

Novak Klemenčić, R. (2001–2002): Kiparski ukras Kneževa dvora Dubrovniku u 15. stoljeću – nekoliko priloga. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 39, 269–302

Novak Klemenčić, R. (2006): Arhitekti, kamnoseki in kiparji v Dubrovniku v prvi polovici 15. stoletja, Ljubljana (doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani)

Novak Klemenčić, R. (2008): Organizacija gradbene dejavnosti v 15. stoletju na podlagi dubrovniških arhivskih virov, V: Novak Klemenčić, R., Malešič, M., Klemenčić, M. (ur.): *Arhitekturna zgodovina*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Zavod za gradbeništvo Slovenije, 52–59

Novak Klemenčić, R. (2011): Cerkev sv. Vlaha v Dubrovniku v dvajsetih letih 15. stoletja in Bonino di Jacopo da Milano. Zbornik za umetnostno zgodovino, n. v. XLVII, 60–74

Rössler, J.-C. (2010): *I palazzi veneziani. Storia, architettura, restauri. Il Trecento e il Quattrocento*, Venezia, Fondazione Giorgio Cini, Trento, Verona, Scripta edizioni